

Освітні міграційні процеси в умовах повномасштабної війни (на прикладі контингенту абітурієнтів міст Києва та Кривого Рогу)

<https://doi.org/10.17721/2786-4561.2024.5.1.-12/12>

Давиденко К.Д., Гуляс Т.В., Удовиченко В.В.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна, udovychenko.vv@knu.ua

Анотація. У статті подано результати дослідження освітніх міграційних процесів, що відбуваються в Україні під час повномасштабної війни, адже вона створила безпрецедентні наслідки в Україні, зокрема, у системі освіти, зумовивши появу подекуди нових різних форм освітньої міграції. У цьому дослідженні знайшла своє відображення складна динаміка того, як збройний конфлікт формує та змінює моделі освітньої міграції в українському контексті. Для отримання повноцінного уявлення про цілісну картину настроїв та вподобань українських абітурієнтів було використано змішаний підхід та низка методів і методичних прийомів, включаючи опитування (анкетування) абітурієнтів, аналіз офіційних даних, огляд актуальних джерел інформації. За результатами опитування, 22,9% абітурієнтів міст Кривий Ріг та Київ планують продовжити навчання після здобуття освіти у закладі загальної середньої освіти в інших країнах. Серед основних причин, які спонукають абітурієнтів до освітньої міграції, є: небезпека для життя та здоров'я в Україні, нестабільна політична та економічна ситуація в Україні, а також наявність кращих (на думку самих респондентів) освітніх можливостей у інших країнах. Більшість абітурієнтів, які планують продовжити навчання за кордоном, хочуть вступити до університетів у країнах Європи, США та Канади. Вони планують вивчати такі галузі, як ІТ, медицина, бізнес та право. Крім того, це дослідження висвітлює аспекти стратегії, прийняті навчальними закладами для продовження надання освіти в умовах конфлікту, такі як дистанційне навчання та міграції. Стаття завершується обговоренням наслідків освітньої міграції в контексті повномасштабної війни та розглядаються можливі шляхи пом'якшення негативних наслідків й підтримки постраждалих внаслідок воєнних подій осіб та установ. Загалом це дослідження сприяє розумінню складних взаємозв'язків між збройним конфліктом й системою освіти, наголошуючи на необхідності термінового втручання у процеси, що мають місце, задля забезпечення постійного доступу до якісної освіти під час кризи та після її успішного подолання.

Ключові слова: освітня міграція, повномасштабна війна, інтелектуальний потенціал, абітурієнти, Київ, Кривий Ріг.

Educational migration processes in the context of a full-scale war (on the example of applicants from the cities of Kyiv and Kryvyi Rih)

Davydenko K., Gulyas T., Udovychenko V.

Taras Shevchenko Kyiv National University, Kyiv, Ukraine, udovychenko.vv@knu.ua

Abstract. The article presents the results of a study on educational migration processes taking place in Ukraine during the full-scale war, as it has created unprecedented consequences in Ukraine, particularly in the education system, leading to the emergence of various new forms of educational migration. This study reflects the complex dynamics of how the armed conflict shapes and changes educational migration patterns in the Ukrainian context. To obtain a comprehensive picture of the sentiments and preferences of Ukrainian applicants, a mixed approach and a variety of methods and techniques were used, including surveys (questionnaires) of applicants, analysis of official data, and review of current information sources. According to the survey results, 22.9% of applicants from the cities of Kryvyi Rih and Kyiv plan to continue their education after graduating from secondary school in other countries. The main reasons motivating applicants towards educational migration include: danger to life and health in Ukraine, unstable political and economic situation in Ukraine, as well as the presence of better (according to the respondents) educational opportunities

in other countries. Most applicants who plan to continue their education abroad aim to enter universities in Europe, the USA, and Canada. They plan to study fields such as IT, medicine, business, and law. Furthermore, this study highlights the strategies adopted by educational institutions to continue providing education amidst the conflict, such as distance learning and migration. The article concludes with a discussion of the implications of educational migration in the context of a full-scale war and considers possible ways to mitigate the negative consequences and support individuals and institutions affected by the war. Overall, this research contributes to understanding the complex interrelationships between armed conflict and the education system, emphasizing the need for urgent intervention in ongoing processes to ensure continuous access to quality education during and after the crisis.

Keywords: *educational migration, full-scale war, intellectual potential, applicants, Kyiv, Kryvyi Rih.*

Вступ. Повномасштабна війна в Україні, що розпочалася з вторгнення Росії 24 лютого 2022 року, мала значний вплив на різні аспекти життя країни, включаючи трудову міграцію. Серед ключових з них виокремлюються: 1) масові переміщення населення, адже війна призвела до величезних хвиль внутрішньо переміщених осіб (ВПО) та біженців, а мільйони українців були змушені залишити свої домівки, рятуючись від активних бойових дій та небезпеки; ВПО шукали безпечних місць як в інших регіонах України, так і за кордоном; 2) зміна географії трудової міграції та порушення «традиційних» маршрутів трудової міграції, оскільки чимало українців переїхали до сусідніх європейських країн, таких як Польща, Німеччина, Чехія та інші; останні стали основними реципієнтами трудових мігрантів та ключовими «трудовами дестинаціями» завдяки географічній близькості та відносно сприятливим умовам для роботи; 3) втрата робочих місць та економічні впливи – війна спричинила руйнування інфраструктури та підприємств, що призвело до втрати робочих місць у багатьох секторах економіки; зруйновані міста та виробничі потужності залишили тисячі людей без засобів до існування, що змусило їх шукати роботу за межами постраждалих регіонів; 4) здійснення трудової міграції для підтримки родин: чимало українців вирушили на роботу за кордон, щоб підтримати свої родини, які залишилися в Україні; грошові перекази від трудових мігрантів стали важливим джерелом доходу для багатьох сімей, що залишилися в країні; 5) відтік кваліфікованої робочої сили, адже війна спричинила значний відтік кваліфікованих спеціалістів, зокрема, в галузях медицини, інформаційних технологій, інженерії та інших; це явище, відоме як "відтік мізків", створює довгострокові виклики для відновлення економіки та соціальної сфери України після закінчення конфлікту; 6) проблеми інтеграції та соціальної адаптації, оскільки українські трудові мігранти стикаються із викликами інтеграції на нових ринках праці, включаючи мовні бар'єри, відмінності в професійних стандартах та культурні відмінності; це може ускладнювати їх працевлаштування та соціальну адаптацію в приймаючих країнах; 7) повернення та реінтеграція: після завершення війни багато трудових мігрантів планують повернутися до України, проте процес повернення також супроводжується численними викликами, такими як відновлення зруйнованих життєвих умов та інтеграція на відновленому ринку праці; це вимагає комплексної підтримки з боку держави та міжнародних організацій; 8) нові можливості та виклики, адже війна створила також і нові можливості для українських трудових мігрантів, наприклад, деякі країни спростили процедури отримання дозволів на роботу для українців або запропонували спеціальні програми підтримки; однак, ці можливості супроводжуються викликами, пов'язаними з інтеграцією та адаптацією до нових умов. Таким чином, повномасштабна війна в Україні кардинально змінила трудову міграцію, створивши нові виклики та можливості для українців, які шукають безпеки та нових життєвих перспектив за межами своєї країни.

Одним із найбільш важливих наслідків повномасштабної війни, що триває в Україні, є гостра і складна проблема того, як цей конфлікт вплинув на міграційні моделі поведінки населення країни, глибоко трансформувавши його структуру. Наслідками цих подій стало те, що все більша частка працездатного населення вимушена працевлаштовуватися за межами

державних кордонів. За даними Міністерства закордонних справ України станом на 21 червня 2023 року за кордоном перебували 8 млн 177 тис. українців, з яких майже 63% – повнолітні [3]. Трудова міграція не тільки зменшує пропозицію робочої сили на українському ринку праці, а й знижує якість такої пропозиції. В умовах розвитку міжнародних економічних відносин поширюються міграційні процеси, характерною складовою яких є інтелектуальний потенціал. Інтелектуальна міграція є особливою загрозою соціально-економічного розвитку країни та сталого розвитку суспільства. Разом з тим, важливою складовою інтелектуальної міграції є освітня міграція. Сьогодні, в умовах нестабільності, все більше абітурієнтів замислюються над навчанням в безпечних умовах закордоном. Велика вірогідність того, що значна частина кращих студентів облаштують своє життя в новій країні та не повернуться на Батьківщину, а, отже, існує загроза втрати національного інтелектуального потенціалу.

Саме зважаючи на існування окреслених аспектів, представлене дослідження було спрямовано на вивчення освітніх міграційних процесів, зумовлених повномасштабним вторгненням, адже вони у першу чергу з-поміж інших впливають на інтелектуальний потенціал нашої країни, визначаючи тренди його формування у найближчій перспективі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, присвячених міграційним процесам в умовах російсько-української війни, доводить те, що різні дослідники опікувалися дослідження різних аспектів цього єдиного явища. Так, дослідження Оксани Пахльовської (Pakhlovskaya, 2023) вказують на кількісні показники міграцій українців з початку повномасштабного вторгнення росії в Україну у лютому 2022 року, оскільки мільйони українців були змушені залишити свої домівки, перетворюючись на біженців та шукаючи притулку в Європі та інших частинах світу, а також на внутрішньо переміщених осіб (ВПО). З іншого боку, у своїй роботі Ірина Акімова (Akimova, 2022) описує основні причини міграції, серед яких небезпека для життя через бойові дії, руйнування житла та інфраструктури, економічна нестабільність і нестача робочих місць. Вона підкреслює важливість фактора безпеки, зокрема для сімей з дітьми та літніх людей. У дослідженні Олександра Мельника (Melnyk, 2023) йдеться про значний вплив війни на ринок праці; він зазначає, що війна спричинила знищення багатьох підприємств та інфраструктури, що призвело до втрати робочих місць; також він звертає увагу на виклики інтеграції українських мігрантів на ринку праці приймаючих країн, включаючи мовні бар'єри та невідповідність кваліфікацій.

Дослідження Катерини Мищенко (Myshchenko, 2023) зосереджується на адаптації українських біженців у приймаючих країнах. Вона показує, що багато країн ЄС запровадили спрощені процедури для отримання тимчасового захисту та доступу до ринку праці, медичної допомоги та освіти. Проте, інтеграція залишається складним процесом, що вимагає значних зусиль як з боку мігрантів, так і з боку приймаючих суспільств.

Віталій Рубан (Ruban, 2023) у своєму аналізі відзначає, що грошові перекази від українських трудових мігрантів стали важливим джерелом доходу для багатьох сімей в Україні, що допомагає підтримувати економіку країни в умовах війни. Робота Наталії Воробей (Vorobei, 2022) підкреслює значні демографічні зміни через міграцію, включаючи відтік кваліфікованої робочої сили та молоді, що може мати довгострокові негативні наслідки для відновлення країни після війни. "Відтік мізків" залишається однією з найбільших загроз для інтелектуального потенціалу України. Психологічні дослідження Ольги Данилюк (Danyliuk, 2023) акцентують на стресі, психологічній травмі та проблемах адаптації, що супроводжують вимушених мігрантів. Вона підкреслює важливість психологічної підтримки та соціальних програм для реабілітації мігрантів, що постраждали внаслідок війни.

Разом з тим, міграційні процеси в умовах російсько-української війни вивчали О. Литвинчук, О. Юрківський (Filatov & Romashova, 2014), Л. Калашнікова (Kalashnikova, 2022) та у працях яких було висвітлено загальні тенденції міграцій в Україні під час війни, проаналізовано наслідки та запропоновано шляхи вирішення низки пов'язаних проблем. Освітню мобільність в умовах війни вивчали В. Небрат, О. Курбет (Nebrat, Alekseyenko, Tulai.,

Kurbet, 2022) та авторами було окреслено сучасні загрози, стан перебудови освітнього процесу в Україні та вимушеної освітньої мобільності в умовах війни, а також визначені можливі шляхи зменшення ризиків втрати національного інтелектуального потенціалу України. При цьому акцент науковцями було зроблено саме на зовнішніх міграційних рухах та впливах, які вони мають. Згадані дослідження та публікації підкреслюють складність та багатогранність міграційних процесів, викликаних російсько-українською війною, та акцентують на необхідності комплексного підходу до вирішення проблем, з якими стикаються українські мігранти як в Україні, так і за її межами.

З початком повномасштабного вторгнення росії в Україну, освітня ніша нашої держави зіткнулася із серйозним викликом, який вимагає ретельного вивчення та наукового аналізу, для мінімізації ризиків сьогодення та найближчого майбутнього. І, оскільки, питання вивчення освітньої міграції доволі різноаспектне та динамічне, як і саме явище, воно потребує подальшого дослідження, постійного моніторингу, а також обговорення потенційних шляхів розвитку та подолання викликів, чому і було присвячена дана публікація.

Мета дослідження – дослідити освітні міграційні процеси, виявити їхні причини та окреслити напрями регулювання в інтересах збереження та розвитку інтелектуального потенціалу (на прикладі міст Києва та Кривого Рогу), здійснивши аналіз специфіки інтелектуально-освітньої міграції в умовах повномасштабної війни.

Матеріали і методи досліджень. Під час виконання дослідження було застосовано дві групи методів: теоретичні та емпіричні. Серед них можна виділити такі: аналіз статистичних даних, соціологічні опитування (анкетування), метод експертного оцінювання, порівняльний аналіз, графічне та картографічне моделювання та аналіз.

Методика виконання дослідження передбачала реалізацію ключових блоків відповідно до двох етапів.

Перший етап – теоретично-методологічне обґрунтування. Цей етап передбачав розгляд наукової літератури, присвяченої темі як міграцій взагалі, так і освітньої, зокрема. Разом з тим, було досліджено загальне поняття міграцій, окреслено їх класифікацію та виокремлено місце освітньої міграції. Також був здійснений збір та аналіз статистичних даних про кількість українців за кордоном, про причини та напрямки їхньої міграції.

Другий етап – емпіричний. Під час даного етапу дослідження було проведено:

- розробку опитування та інструментів дослідження;
- роботу з експертами у галузі освіти та міграції шляхом проведення інтерв'ю;
- анкетування учнів 11-х класів м. Київ та Кривий Ріг;
- опрацювання отриманих в результаті здійсненого анкетування результатів;
- формулювання висновків, пропозицій.

У контексті цього дослідження **анкетування** розумілося нами як один з основних видів опитування, яке здійснюється шляхом опосередкованого спілкування дослідника і респондента. При створенні анкети були враховані особливості сприйняття респондентом тексту анкети (з чим могли виникнути труднощі в процесі ходу опитування), а також специфіки, культури і практичного досвіду опитуваної аудиторії. Важливим аспектом є те, що одні й ті ж питання, розташовані в різній послідовності, дають різну інформацію. Наприклад, початкові питання анкети, такі як «Які Ваші плани на найближчий рік після закінчення 11 класу?» та «Які фактори або критерії для Вас є найважливішими при виборі закладу освіти?», плавно підводили респондентів до основних питань, у відповідях яких і містилася інформація, важлива для дослідження. Також ми намагалися дотримуватися рекомендації щодо формування та вибудовування смислових «блоків» опитування.

На останньому етапі відбулося опрацювання отриманих результатів шляхом збору даних, їх аналізу та формулювання висновків.

Результати та їх аналіз. Населення будь-якої країни чи регіону можна схарактеризувати, звернувши увагу на його природний та механічний рух. Дослідження механічного руху

населення у контексті війни є критично важливим для розуміння масштабів і наслідків міграційних процесів. Під час війни, зокрема, російсько-української, значна частина населення змушена покидати свої домівки через бойові дії, руйнування інфраструктури та загрозу для життя. Знання про механічний рух населення є ключовим також для ефективного планування та надання гуманітарної допомоги, адже організації, що займаються підтримкою ВПО та біженців, потребують точних даних про місця їхнього перебування, чисельність, потреби в житлі, харчуванні, медичній допомозі та інших послугах. Без такої інформації неможливо ефективно розподілити ресурси та забезпечити адекватну допомогу постраждалим.

Після завершення активних бойових дій країна стикається з великими викликами у відновленні та реконструкції. Дослідження механічного руху населення допомагає ідентифікувати регіони, які потребують найбільшої уваги у відбудові інфраструктури, житлових будівель, шкіл, лікарень та інших об'єктів. Крім того, це дозволяє оцінити, скільки людей планують повернутися до своїх домівок, і відповідно планувати відновлювальні роботи.

Міграційні процеси, викликані війною, мають значний вплив на ринок праці, систему освіти, охорону здоров'я та інші сфери життя. Дослідження механічного руху населення допомагає оцінити ці впливи та розробити стратегії для їхнього пом'якшення. Наприклад, важливо зрозуміти, де знаходиться робоча сила, які професійні навички мають мігранти, і як їх можна інтегрувати в нові місця проживання для підтримки економічної стабільності.

Переміщені особи часто стикаються з психологічними травмами через втрату домівок, близьких людей та звичного способу життя. Дослідження механічного руху населення допомагає виявити групи, які найбільше потребують психологічної підтримки та реабілітації. Це сприяє розробці програм допомоги, що враховують специфічні потреби різних груп мігрантів, включаючи дітей, жінок, літніх людей. Разом з тим, механічний рух населення також має важливі політичні та безпекові аспекти. Переміщення великої кількості людей може впливати на внутрішню політичну стабільність, посилюючи напруження в деяких регіонах. Крім того, демографічні зміни можуть мати довгострокові наслідки для політичного ландшафту країни, впливаючи на виборчі процеси та представництво різних груп населення.

Таким чином, дослідження міграцій забезпечує необхідну інформацію для ефективного планування гуманітарної допомоги, відновлення та реконструкції, оцінки соціально-економічного впливу, надання психологічної підтримки та управління політичними і безпековими викликами. Така робота допомагає зменшити негативні наслідки війни для населення і сприяє стабільності та відновленню країни, адже дослідження механічного руху населення дозволяє зрозуміти реальний масштаб кризи.

Механічний рух, або міграції (лат. *migratio* – переселення) розуміються як переміщення людей (мігрантів) через кордони тих або інших територій зі зміною місця проживання назавжди або на тривалий час. За тривалістю міграції бувають сезонними, тимчасовими та постійними. За напрямком переїзду розрізняють міграції внутрішні та зовнішні. Різновидами зовнішньої міграції є еміграція та імміграція. Іноземець, що прибуває до країни на законних підставах з метою постійного проживання і роботи, зветься іммігрантом, а людина, яка залишає країну для зміни місця мешкання, – емігрантом. Серед міграцій особливо нині виділяються соціально-економічні, або трудові міграції, політичні, воєнні, релігійні, національні, екологічні. Особливим видом трудових міграцій є так звані «відтік мізків» – виїзд кваліфікованих спеціалістів з країн, що розвиваються, та постсоціалістичних держав до розвинутих, де вони мають можливість працювати в кращих умовах і за більшу винагороду (Palamarchuk, Hilberh, Bezuhlyi, 2010). Окремими видом такого типу міграцій є освітня міграція. За О.С. Гринькевичем (Hrynkevych, 2013), характеризуючи сутність освітньої міграції, можна стверджувати, що це – масове соціокультурне явище, пов'язане із переміщенням людей за межі регіону чи країни постійного проживання з метою підвищення свого освітнього рівня, здобуття нових знань.

Освітня міграція є невід'ємною складовою процесу інтеграції освіти, науки та виробництва: спільного використання потенціалу освітніх, наукових та виробничих організацій у взаємних інтересах, у першу чергу, в областях підготовки фахівців, підвищення кваліфікації та перепідготовки кадрів, а також проведення спільних наукових досліджень, впровадження наукових розробок та інше. Необхідними умовами освітньої міграції є: спроможність до освітньої діяльності, бажання та можливість її здійснювати; наявність відповідних навчальних закладів в країні (регіоні); перевага впливу чинників освітньої міграції над бажанням залишитися в країні (регіоні) проживання.

Специфічною особливістю освітньої міграції, на думку дослідників, є її найменш шкідливий характер на відміну від інших видів міграції. Бажаність освітньої міграції обумовлена доходами не тільки для освітньої галузі (або окремого ЗВО), а й для економіки країни (регіону), що надає освітні послуги, в цілому. Крім того, споживачі освітніх послуг є потенційною робочою силою відповідної кваліфікації. В структурі загальних міграційних потоків освітня міграція обумовлена задоволенням соціальної потреби в отриманні освіти та підвищенні рівня кваліфікації. В той же час, освітня міграція може в певній мірі відповідати закономірностям і соціального, і економічного типу міграції (Filatov & Romashova, 2014).

Про масштаби освітньої міграції серед українських студентів свідчать наступні цифри. У період з 2000 до 2012 рр. (за даними ЮНЕСКО) чисельність українських студентів в Європейських країнах збільшилась у чотири рази і досягла майже 37 тисяч. Передусім міграція різко зростала в країнах, до яких спрямовані потоки трудової міграції. Упродовж останніх років зростання чисельності українців, які виїхали на навчання за кордон, прискорилося. Аналізуючи географічну структуру мігрантів, варто зазначити, що лідером за кількістю українських студентів є Польща (на рівні близько 29,2 тис. осіб у 2016 р.). Також у переліку реципієнтів освітньої міграції з України варто зазначити такі країни як Німеччина, Чехія, Італія, США, Франція, Угорщина (Bezzubko & Torchiy, 2020).

Для того щоб дослідити особливості освітньої міграції, яка мала та продовжує мати місце в умовах повномасштабного вторгнення, на етапі емпіричного дослідження нами було запропоновано та розроблено анкету, яка була розповсюджена серед школярів міст Києва та Кривого Рогу. Загалом було опитано 181 особу: 156 школярів із Кривого Рогу (учні 10-х та 11-х класів) та 25 школярів із Києва (учні 11-го класу).

Анкета була створена на базі платформи Google у вигляді Google Forms, та містить 24 питання різного типу: закриті (із відповідями типу «так» або «ні»), закриті із запропонованими варіантами відповідей, з оціночною шкалою та відкриті.

За змістом питання можна розділити на такі блоки:

- ✓ загальні відомості про респондента,
- ✓ географічні вподобання учасників щодо країн для навчання за кордоном,
- ✓ ставлення до українських закладів освіти,
- ✓ оцінка рівня їх готовності до забезпечення безпекової ситуації.

При цьому, особливістю імплементації цього етапу дослідження було те, що у ході опитування респондентів виникла непереборна обставина щодо використання в опитування воєнної термінології, а також те, що це може негативно вплинути на психічний стан дітей під час надання відповідей на запропоновані питання. Тому було прийнято рішення замінити використання такого роду слів та формулювань.

Відповідно до отриманих відповідей респондентів на питання анкети (рис. 1-4), було зроблено наступні узагальнення та висновки.

Міграційні процеси внаслідок війни мають великий вплив на освіту. Шляхом аналізу даних, отриманих в ході опитування школярів, які проживають у Києві та Кривому Розі, вдалося виявити, що частина опитаних, а саме 24%, є вимушеними переселенцями, які змінили своє постійне місце проживання, а разом і з цим – місце здобуття освітніх послуг. Переважна більшість респондентів (79%) у подальшому планують здобувати освіту у закладах вищої

освіти, з них 25% – мають наміри вступати до закордонних закладів освіти. Серед країн, які найбільше привертають увагу абітурієнтів для отримання освітніх послуг, виділяються Сполучені Штати Америки, Польща, Чехія, Велика Британія та Канада (див. рис.1).

Варто зауважити, що лише 15% школярів керуються військовим станом та безпековою ситуацією як основним фактором виїзду за кордон на навчання (див. рис.2). Серед головних причин вибору закордонних закладів для здобуття освіти, крім політичної, на думку абітурієнтів з обох міст, на базі яких проводився експеримент, є можливість отримання міжнародного досвіду, більш якісна освіта, можливість подальшого вдалого працевлаштування, отримання високої стипендії, грантів на навчання та пізнання інших культур. Факторами та критеріями, які переважають при виборі закладу освіти респонденти зазначають спеціалізацію та навчальні програми, вартість навчання та наявність стипендій, репутація та рейтинг закладів.

Актуальні уподобання старшокласників вказують на їх пріоритети в галузях економіки та бізнесу, гуманітарних наук, мистецтва та дизайну, технічних наук, а також медицини та охорони здоров'я.

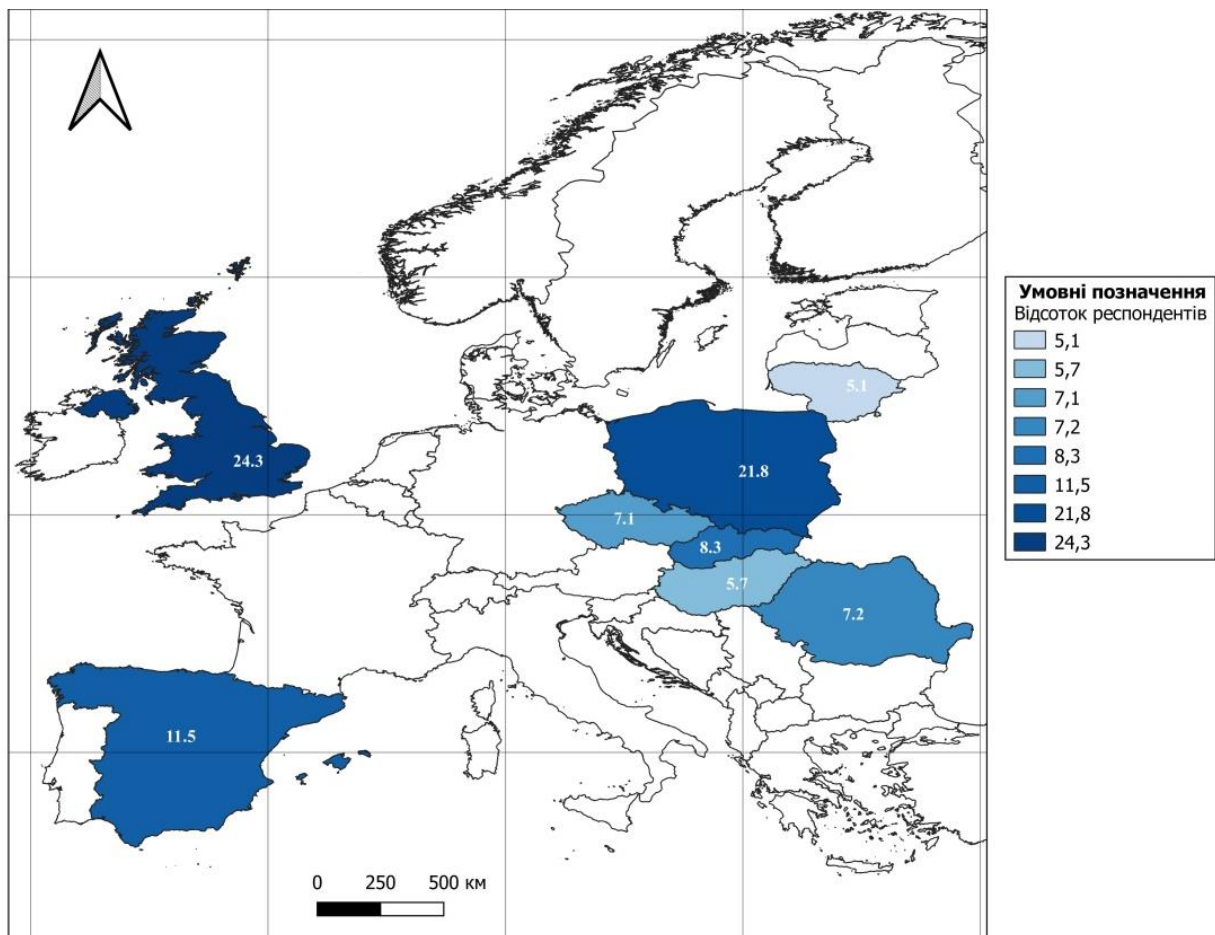

Рис 1. Країни, які найбільше привертають увагу абітурієнтів для отримання освітніх послуг [укладено авторами]

Важливо зазначити, що наразі воєнна ситуація в країні має найбільший вплив на вибір місця навчання абітурієнтами. Серед отриманих відповідей найбільш поширеними є страх за майбутнє, підвищений рівень небезпеки, тривожність, неможливість вибору окремих закладів освіти через безпекову ситуацію.

Однак, не дивлячись на те, що війна неабияк впливає на емоційний та психічний стан підлітків, переважна більшість опитаних абітурієнтів мають бажання здобувати освіту в Україні. Тому паралельно із зовнішніми міграціями, важливе місце займають і внутрішні

міграції. Підтвердженням цієї думки є те, аналізуючи дані респондентів із Кривого Рогу, виявляється, що практично половина опитаних виражають намір продовжувати своє навчання не за місцем поточного проживання, а у інших містах України (див. рис.3). Школярі намагаються обирати заклади освіти, що знаходяться подалі від зони активних бойових дій. Внаслідок цього університети, що розташовані у західних та північних областях нашої країни, набувають все більшої популярності. Слід відзначити, що якщо раніше Одеса та Харків займали одні з провідних місць у освітніх міграційних рухах, то зараз все менше абітурієнтів обирають ці міста для переїзду, адже вважають їх менш безпечними, надаючи перевагу Львову, Києву, Тернополю.

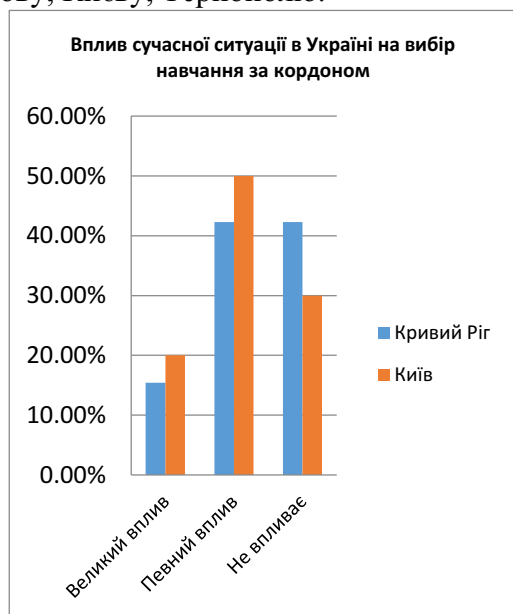

Рис 2. Послугування станом сучасної ситуації в Україні щодо вибору майбутнього місця навчання
[за результатами підрахунків авторів]

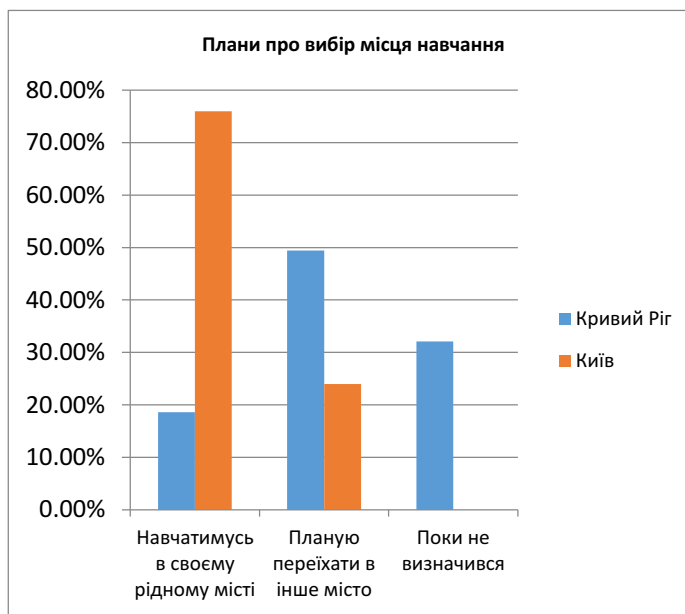

Рис 3. Наміри респондентів щодо майбутнього місця навчання
[за результатами підрахунків авторів]

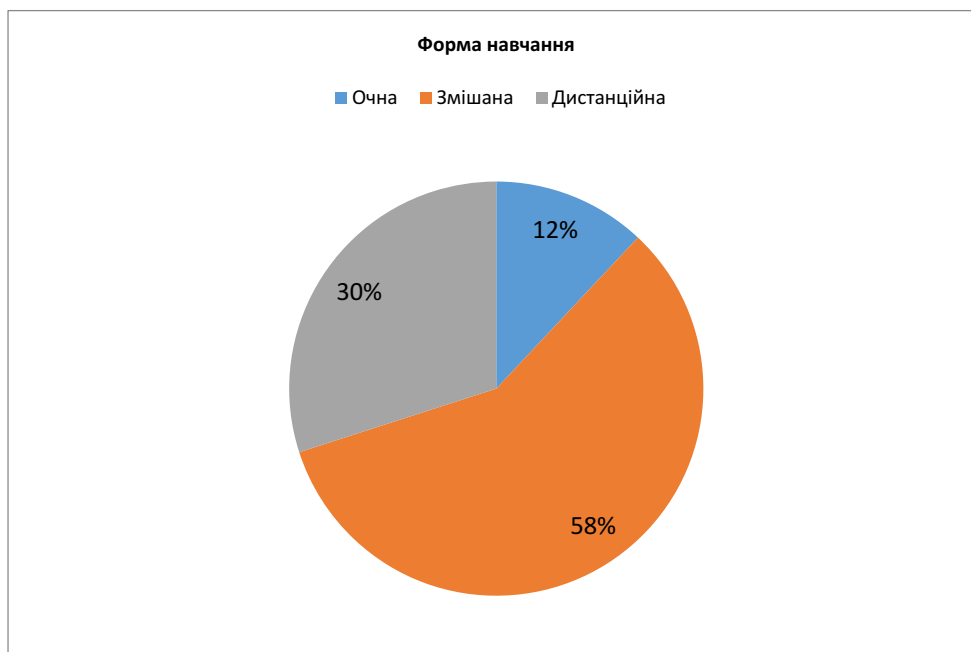

Рис 4. Найбільш доцільна на думку респондентів форма навчання [за результатами підрахунків авторів]

На протипагу цьому, 76% опитаних школярів з Києва не планують змінювати місце проживання та надають перевагу продовженню навчання у столичних ЗВО (див. рис.3), інші 24% – мають наміри вступати до закладів освіти на заході нашої країни.

Необхідно вказати також на те, що переважна більшість респондентів, а саме 80%, задоволені забезпеченням безпеки під час навчання та переконані в можливості отримання якісної вищої освіти в Україні, навіть в умовах війни. Але, незважаючи на те, що більшість школярів визначають рівень безпеки у закладах освіти як високий та середній, найбільш доцільною формою навчання вони вважають змішану та дистанційну (див. рис.4).

Більшість відгуків стосовно рівня академічної підготовки в українських закладах вищої освіти вказують на середній та високий її рівень.

Однак, багато школярів ще не визначилися щодо місця навчання, пояснюючи це тим, що нинішня військова ситуація у країні досить нестабільна, та може внести значні корективи при виборі місця здобуття освітніх послуг.

Висновки. Міграційні процеси, викликані війною, суттєво впливають на систему освіти в Україні. Результати опитування школярів із Києва та Кривого Рогу свідчать про істотний вплив політичної ситуації в країні на їхню освітню траєкторію. Частина учасників опитування виявилася вимушеними переселенцями, і вони активно розглядають можливості для отримання освіти в закордонних закладах вищої освіти. Однак, не зважаючи на те, що військова ситуація визначає вибір місця навчання для багатьох, більшість учнів все ж прагнуть отримати освіту в Україні, що говорить про віру абітурієнтів у майбутнє нашої країни.

Варто зазначити також і те, що з плином війни зростає популярність університетів, розташованих на заході та півночі країни, тоді як деякі колишні лідери освітніх міграцій, такі як Одеса та Харків, втрачають свою привабливість через підвищений рівень небезпеки та постійні обстріли.

Важливим також є факт про те, що більшість учасників опитування висловлюють задоволеність рівнем безпеки в українських закладах освіти, але водночас більшість вважає змішану та дистанційну форми навчання більш доцільними в умовах війни. Нинішня нестабільність в країні залишає частину учнів у невизначеності стосовно місця навчання, оскільки вони усвідомлюють можливі корективи, які може внести військова ситуація при виборі закладу освіти.

Таким чином, війна чинить прямий глибокий вплив на міграційні процеси, зокрема, на освітню міграцію, змінюючи традиційні її маршрути та призводячи до формування нових напрямів міграційних потоків, часто, в напрямку країн, які мають стабільнішу економічну та політичну ситуацію.

Військові конфлікти призводять до відтоку молодих і талановитих людей за кордон. Це явище, відоме як "відтік мізків", може мати довготривалі негативні наслідки для країни. Втрата інтелектуального потенціалу знижує можливості для інновацій та економічного розвитку, що може уповільнити процеси відновлення після війни.

Переміщення до іншої країни або регіону часто супроводжується проблемами інтеграції в нове освітнє та соціальне середовище. Мовні бар'єри, культурні відмінності та адаптація до нової освітньої системи можуть створювати значні труднощі для абітурієнтів, а у подальшому і студентів, впливаючи на їхній навчальний процес та особистісний розвиток. Навіть після переїзду до безпечних регіонів або інших країн, багато з них стикаються з труднощами в продовженні навчання через різницю в освітніх системах, мовні бар'єри та психологічні травми.

Крім того, не забуваймо також і про те, що війна призводить до економічної нестабільності, що впливає на можливості фінансування освіти як на державному, так і на індивідуальному рівні. Багато сімей втрачають основні джерела доходу, що ускладнює можливість оплати навчання за кордоном. Державні програми фінансової підтримки освіти можуть бути скорочені через переорієнтацію бюджетних коштів на військові потреби.

Військові події та вимушена міграція створюють значний стрес і психологічні проблеми для студентів. Травми, пов'язані з втратою домівки, близьких людей та стабільного життя, можуть впливати на здатність зосереджуватися на навчанні, що потребує додаткової психологічної підтримки та реабілітаційних програм.

Також освітня міграція в умовах війни часто супроводжується високим рівнем невизначеності. Абітурієнти можуть не знати, чи зможуть вони завершити своє навчання, де вони будуть жити, або які перспективи у них будуть після закінчення війни. Це створює додатковий стрес та ускладнює планування майбутнього.

Загалом, війна кардинально змінює міграцію, створюючи нові виклики та можливості як для окремих осіб, так і для суспільств, що приймають мігрантів. Освітня міграція в умовах воєнних подій пов'язана з багатьма ризиками, які можуть мати серйозні наслідки для якості освіти, особистісного розвитку абітурієнтів та студентів, загального стану суспільства. Важливо враховувати ці ризики при розробці політики та програм підтримки для студентів-мігрантів, щоб мінімізувати негативний вплив війни на їхнє навчання і забезпечити можливості для продовження освіти та інтеграції в нове середовище.

References

- Akimova, I. (2022). Prychyny mihratsii ukrayntsiiv pid chas konfliktu. Sotsiologichni doslidzhennia. Kharkiv: Vydavnytstvo KhNU im. V.N. Karazina. 180 s. (in Ukrainian).
- Bezzubko L., Topchiy K. (2020) Osvitnia mihratsiia v Ukraini [Educational migration in Ukraine]. Galician economic bulletin (Tern.), vol. 65, no 4, pp. 217-223 (in Ukrainian).
- Danyliuk, O. (2023). Psykholohichna pidtrymka vymushenykh mihrantiv. Zhurnal Psykholohichnoi dopomohy. Lviv: Vydavnytstvo LNU im. Ivana Franka. 160 s. (in Ukrainian).
- Filatov, V. M. & Romashova, Ya. V. (2014). Spetsyficni oznaky osvithoi mihratsii ta yii mistse v strukturi mihratsiinykh potokiv [Specific features of educational migration and its place in the structure of migration flows]. *Efektivna ekonomika – Efficient economy*, 2. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2014_2_63 (in Ukrainian).
- Hrynkevych O.S., (2013). Osvitnia mihratsiia v Ukraini ta sviti: instytutsiine seredovyshe ta napriamy derzhavnogo rehuliuвання [Education Migration in Ukraine and the World: Institutional Environment and Directions of State Regulation]. *Socio-economic problems of the modern period of Ukraine*, 3(101), 254-264. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/sepspu_2013_3_28 (In Ukrainian).
- Kalashnikova L. V., (2022). Vymushena mihratsiia ukrayntsiiv v umovakh viiny: vyklyky ta poshuk kompromisiv [Forced migration of Ukrainians in the conditions of war: challenges and search for compromises] Materials of the All-Ukrainian Round Table "Transformation of Ukrainian society in the digital era" (Odesa, March 25, 2022) 6 4-8. Retrieved from <https://hdl.handle.net/11300/18119> (In Ukrainian).
- Kilkist ukrayntsiiv ta yikh mihratsiia za kordon cherez viinu – doslidzhennia Hromadianskoi merezhi OPORA. Retrieved from <https://www.oporaua.org/viyna/kilkist-ukrayntsiiv-ta-yikh-migratsiia-za-kordon-cherez-viinu-doslidzhennia-gromadianskoyi-merezhi-opora-24791> (In Ukrainian).
- Litvinchuk, O. V., & Yurkivskiy, O. Y., (2023). MigrantsynI protsesi v UkraYinI: zagrozi v umovakh rosIysko-ukrayinskoyi vIyni [Migration processes in Ukraine: threats in the conditions of the Russian-Ukrainian war]. *Ekonomika, upravlinnya ta admInstruvannya*, 2(104), 71–78. Retrieved from [https://doi.org/10.26642/ema-2023-2\(104\)-71-78](https://doi.org/10.26642/ema-2023-2(104)-71-78) (In Ukrainian).
- Melnyk, O. (2023). Vplyv viiny na rynek pratsi v Ukraini. *Ekonomichniy visnyk*. Lviv: Vydavnytstvo LNU im. Ivana Franka. 195 s. (in Ukrainian).
- Myshchenko, K. (2023). Adaptatsiia ukraynskykh bizhentsiv u krainakh YeS. *Zhurnal Mihratsiinykh doslidzhen*. Odesa: Vydavnytstvo ONU im. I.I. Mechnykova. 202 st. (in Ukrainian).
- Nebrat V. V., Alekseyenko L. M., Tulai O. I., Kurbet O. P., (2022). Osvitnia mobilnist v umovakh viiny: ryzyky vtraty liudskoho potentsialu Ukrainy [Educational mobility in the conditions of war: risks of loss of human potential of Ukraine]. Riga : Baltija Publishing, 218-223. Retrieved from <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-223-4-29> (In Ukrainian).

- Oliinyk Ya. B., Stepanenko A. V., Hukalova I. V., Khvesyuk Yu. M., (2020). Sotsialna heohrafiia: osnovy teorii : navch. Posib [Social geography: the basics of theory: teaching. Manual]. Kyiv: Kyivskiy universytet (In Ukrainian).
- Pakhlovskaya, O. (2023). Mihratsiini potoky v umovakh viiny: analiz ta perspektyvy. Zhurnal Mizhnarodnykh vidnosyn. Kyiv: Vydavnytstvo KNU im. Tarasa Shevchenka. 214 s. (in Ukrainian).
- Palamarchuk L. B., Hilberh T. H., Bezuhlyi V. V., (2010). Heohrafiia. 10 klas : profilnyi riven : pidruchnyk dlia 10 klasu zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv [Geography. 10th grade: profile level: a textbook for 10th grade of general educational institutions]. Kyiv: Heneza (In Ukrainian).
- Ruban, V. (2023). Ekonomichniy vplyv hroshovykh perekaziv trudovykh mihrantiv. Bankivska sprava. Kyiv: Vydavnytstvo KNEU im. Vadyma Hetmana. 178 s. (in Ukrainian).
- Vorobei, N. (2022). Demohrafichni zminy ta vidtik kvalifikovanykh spetsialistiv. Demohrafichniy ohliad. Dnipro: Vydavnytstvo DNU im. Olesia Honchara. 192 s. (in Ukrainian).

Надіслана до редакції: 2.05.2024р.

Прийнята до друку: 20.05.2024р.